

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

СЛІНЧЕНКО Лариса Володимирівна

ОСОБЛИВОСТІ КОНСЕРВАТИВНОГО НАПРЯМКУ УКРАЇНСЬКОЇ
ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

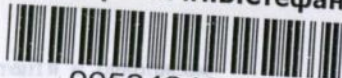
Спеціальність 23.00.01 – теорія та історія політичної науки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

КИЇВ – 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00534940 (P)

АВ 36.885

Робота виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – професор, доктор філософських наук
Шляхтун П. П.

32

Офіційні опоненти: професор, доктор філософських наук
Гаєвський Б. А.

доцент, кандидат філософських наук
Корж Ю. М.

Провідна установа: Національний університет
"Киево-Могилянська Академія"

Захист відбудеться "3" березня 1997р. о 14⁰⁰ год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.01.12. по захисту ди-
сертаций на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук
у Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017,
м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "31" січня 1997р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Салтовський О. І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розбудова незалежної української держави, відродження української нації, розвиток її самосвідомості вимагають опанування нею не лише реальних історичних процесів боротьби за власну державність, а й теоретичних надбань ідейних натхненників цієї боротьби. Особливо важливими у цьому відношенні є політологічні концепції, які склались у процесі та під впливом боротьби за українську державність у першій половині ХХ ст. Саме в цей період відбувається реальний процес становлення української державності, що знайшло свій вияв, зокрема, у створенні Української Народної Республіки, відновленні гетьманату. Ці процеси знайшли своє відображення і в різних напрямках української політичної думки:

Як зазначає відомий дослідник української політичної думки В.Потульницький, серед історико-політичних концепцій державності в українській зарубіжній науці виділяються три основні напрямки: народницький, консервативний та національно-державницький [1].

Кожен з цих напрямків вимагає глибокого і всебічного вивчення, бо кожен з них по-своєму відбивав реальні історичні процеси, теоретично вибудовував моделі української державності, залучаючи до цього і надбання світової політичної думки.

Актуальність теоретичних розробок представників зазначених напрямків української політичної думки не обмежується лише рамками свого часу. Вибір Україною такої моделі суспільно-політичного розвитку, яка б найбільш повною мірою враховувала історичний

досвід боротьби за незалежну державність, традиції, особливості менталітету народу, має спиратись і на теоретичні здобутки ідеологів української державності, в тому числі консервативного напрямку.

Найбільш відомими представниками консервативного напрямку української політичної думки першої половини ХХ ст. є В.Липинський, С.Томашівський і В.Кучабський. Саме в їх працях узагальнено досвід боротьби за українську державність в різні історичні періоди, особливо в 20-і роки ХХ ст., свідками і тією чи іншою мірою учасниками якої вони були, розроблено теоретичні концепції української державності. Тож закономірно, що саме до теоретичного надбання цих мислителів звертається нині наявні в Україні політичні партії консервативного спрямування, вбачаючи у ньому обґрунтування проводжуваної ними політики.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зростає і з огляду на те, що багато праць представників українського консерватизму першої половини ХХ ст., особливо С.Томашівського та В.Кучабського, поки-що не стали предметом спеціального наукового вивчення і не відомі широкому загалу. Вони видані або за кордоном, або дуже обмеженим накладом, або взагалі зберігаються в архівах у єдиному примірнику. Введення цих праць до наукового обігу є нагальною потребою.

Наукова розробленість теми. Наукове, отже, об'єктивне, ідеологічно неупереджене, дослідження історії української політичної думки безпосередньо в Україні стало можливим лише після здобуття нею незалежності. До того воно здійснювалось переважно за кордоном представниками української діаспори. Ґрунтовні наукові праці вітчизняних дослідників - надбання головним чином 90-х років.

На нашу думку, в дослідженні різноманітних концепцій української державності в теоретичній спадщині представників української політичної думки взагалі і її консервативного напрямку, зокрема, можна умовно виділити три школи.

До першої відносяться представники української діаспори - О.Базілевський, А.Білас, В.Гришко, В.Ісаїв, І.Лисяк-Рудницький, Є.Пизур, Я.Пеленський та ін. У своїх дослідженнях вони висвітлюють життєвий влях і суспільно-політичні погляди представників консервативного напрямку української політичної думки, розкривають методи пізнання, використані цими представниками для обґрунтування своїх концепцій української державності [1].

Другою можна вважати Київську школу, найбільш відомими представниками якої щодо дослідження основних ідей української політичної думки, зокрема її консервативного напрямку, які можуть бути використані у процесі розбудови сучасної української держави, є В.Бурлачук, Б.Гаєвський, М.Кляшторний, Ю.Корж, М.Попович, О.Салтовський, В.Скиба, В.Смолій, М.Томенко, В.Шевчук та ін. [2].

Третя школа - Львівська. Третью, звичайно, вона вважається умовно, бо за своїми науковими здобутками не поступається двом

1 Білас А. В. Липинський і територіалізм (1908-1910) // Сучасність - 1962 - Ч. 2 - С. 61-72; Ч. 3 - С. 95-111; Гришко В. та ін. Вячеслав Липинський і його творчість - Нью-Йорк: Булава, 1961 - 87 с.; Ісаїв В. Політична соціологія Вячеслава Липинського // Сучасність - 1984 - Ч. 6 - С. 81-95; Лисяк-Рудницький І. Напрямок української політичної думки // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе - К.: Основи, 1994 - Т. 2 - С. 63-93; Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський: державний діяч, історик та політичний мислитель // там само - С. 149-158; Пизур Є. В. Липинський і політична думка західного світу // Сучасність - 1969 - Ч. 9 - С. 103-115; Пеленський Я. Вячеслав Липинський - засновник державницької школи в українській історіографії // Український історичний журнал - 1992 - № 2 - С. 139-141 та ін.

2 Бурлачук В. Історичні спроби моделювання української державності в ХХ ст. (Класокарична версія В. Липинського) // Політична думка - 1995 - № 1 - С. 103 - 108; Гаєвський Б. А. Українська політологія (концептуальні засади): Навчальний посібник - К.: МАУП, 1994 - 144 с.; Українська політологія: витоки та еволюція / Авт. кол.: Кирилюк Ф. М. (керівн.), Гаєвський Б. А., Кляшторний М. Д. - К.: Варт, 1995 - 328 с.; Корж Ю. М. Вячеслав Липинський. Листи до братів-хліборобів. Про ідею організації українського козарства // Політологічний огляд: Реф. Зб. - Вип. 2 - К.: Академпрес, 1995 - С. 53-83; Попович М. В. Липинський і український консерватизм // Вячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали міжнародної наукової конференції - Київ, Луцьк, Кременець, 2-6 червня 1992р. - К., Філадельфія, 1994 - С. 42-52; Салтовський О. Геополітична складова державницької думки // Українська державність у ХХ ст. - К., 1996 - С. 85-96; Смолій В. Державотворець // Київська старовина - 1995 - № 4 - С. 3-15; Томенко М. Головні чинники українського консерватизму на тлі європейських традицій // Останній гетьман - К., 1993 - С. 138-145; Шевчук В. Вячеслав Липинський - історик, політик, мислитель // Сучасність - 1984 - Ч. 6 - С. 86-97 та ін.

першим. Заслуга в цьому насамперед В.Потульніцького, в працях якого ми знаходимо глибоке і всебічне висвітлення історії і теорії української політології, систематизацію її основних напрямків, притаманних їм методологічних основ, ідей та концепцій [1].

Дослідженню політологічних ідей українських мислителів, у тому числі представників консервативного напрямку, присвячені також праці львівських дослідників Ю.Вільчинського, С.Гелея, Я.Дашкевича, Б.Кухти, О.Семківа та ін.[2].

При наявності численних праць, присвячених дослідженню консервативного напрямку в історії української політичної думки, все ще мало вивченими є особливості українського консерватизму першої половини ХХ ст. Якщо політологічна концепція найбільш яскравого представника, цього напрямку - В.Липинського, завдяки працям Л.Біласа, Ю.Вільчинського, Я.Дашкевича, І.Лисяка-Рудницького, Я.Пеленського, М.Поповича, В.Потульніцького та ін., висвітлена більш-менш повно, то дослідження теоретичної спадщини С.Томашівського і В.Кучабського вітчизняними вченими лише розпочинається. В цьому відношенні крім вище згаданих праць В.Потульніцького потрібно назвати також статтю С.Гелея, присвячену

1.

Потульніцький В.А. Історія української політології.- К.: Львів, 1992.- 230с.; Потульніцький В.А. Нариси з української політології (1819-1991).-К.: Львів, 1994.- 317с.; Потульніцький В.А. Теорія української політології.- К.: Львів, 1993.- 189с.

2.

Вільчинський Ю. Історіософія Вячеслава Липинського// Розвиток філософської думки в Україні: курс лекцій.- К., 1994.- С.218-232; Гелей С. Ідея української державності в історичних працях Вячеслава Липинського// Український час.- 1994.- №1.- С.40-50; Дашкевич Я. Українська ідеологія - віф чи реальність?//Український час.- 1995.- №1.- С.4-6; Кухта В. З історії української політичної думки.- К.: Генеза, 1994.- 359с; Основи політичної науки: Курс лекцій. Ч.1. З історії політичної думки: від стародавності до наших днів/ За ред. Б.Кухти.- Львів: Кальварія, 1996.- 238 с. та ін.

дослідженню творчості С.Томашівського [1]. Тому в дисертаційному дослідженні висвітленню політологічних концепцій С.Томашівського і В.Кучабського приділяється особлива увага.

Консервативна спрямованість політологічних концепцій В.Липинського, С.Томашівського, В.Кучабського не може бути визначена лише на основі їх вивчення. Для визначення характеру тих чи інших поглядів, ідей, концепцій потрібно співвіднести їх з основними засадами певного напрямку ідейно-політичної думки. З огляду на це в дисертаційному дослідженні висвітлюються сутність, засади та різновиди консерватизму як одного з основних напрямків суспільно-політичної думки. Саме порівняння з цими засадами політологічних концепцій зазначених мислителів і дозволило визначити їх як консервативні. Висвітлення сутності та засад консерватизму як напрямку суспільно-політичної думки в дисертації спирається на праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників - В.Г.Воронкової, К.С.Гаджієва, О.А.Галкіна, П.Ю.Рахміра, А.А.Френкіна та ін.

Основні ідеї консерватизму як суспільно-політичної течії стосуються, насамперед, розуміння місця і ролі держави у суспільстві та різних соціальних верств у її творенні і функціонуванні, форм і методів державного правління, співвідношення наступництва і новаторства у суспільному розвитку, ролі у ньому традицій тощо. Ці ідеї і стали орієнтирами при визначенні об'єкту, предмету, головної мети і основних завдань дисертаційного дослідження.

1.

Гелей С. Степан Томашівський про ідеї, героїв і політику//
Український час.- 1994.- №1.- С.54-59.

Об'єктом дослідження є політологічні концепції трьох основних представників консервативного напрямку української політичної думки першої половини ХХ ст. – В.Липинського, С.Томашівського і В.Кучабського.

Предметом дослідження виступають ідеї українського державотворення в політологічних концепціях В.Липинського, С.Томашівського та В.Кучабського.

Головною метою роботи є визначення особливостей консервативного напрямку української політичної думки першої половини ХХ ст. на основі аналізу ідей українського державотворення в політологічних концепціях В.Липинського, С.Томашівського та В.Кучабського.

Досягнення мети дисертаційного дослідження здійснюється через вирішення таких основних завдань:

- з'ясування сутності, генезису, філософських і соціально-політичних засад та різновидів консерватизму як однієї з основних течій світової суспільно-політичної думки;

- аналіз сутності, соціальних і політичних засад концепції українського державотворення В.Липинського;

- дослідження основних ідей державницької концепції С.Томашівського;

- аналіз глумачення В.Кучабським основних завдань і цілей українського консерватизму у державотворчих процесах на західно-українських землях;

- порівняльний аналіз основних ідей державотворчих концепцій В.Липинського, С.Томашівського і В.Кучабського з відповідними теоретичними засадами консерватизму як суспільно-політичної течії.

Методологічну основу дисертаційної роботи складають історичний, системний і порівняльний методи політологічних досліджень.

Історичний та системний методи дозволили проаналізувати політологічні концепції В.Липинського, С.Томашівського і В.Кучабського як системи поглядів, які виникли і розвивались у конкретних історичних умовах і, як такі, характеризуються певними здобутками і обмеженостями. З допомогою порівняльного методу здійснено порівняння цих концепцій як між собою, так і з основними ідеями консерватизму як суспільно-політичної течії, що, зрештою, і дозволило визначити їх як український консерватизм.

Джерелознавчу базу дисертаційного дослідження склали, перш за все, праці В.Липинського, С.Томашівського і В.Кучабського, зокрема ті з них, що були опубліковані у 20-х-30-х роках як окремими виданнями, так і в часописах "Дзвони", "Політика", "Поступ" та ін. Використано також відповідні документи і матеріали, що знаходяться у фондах спеціального зберігання Центрального державного історичного архіву у Львові та Києві, наукових бібліотек Києва та Львова, відділу реабілітованої літератури Львівської наукової бібліотеки ім.В.Стефаника.

При проведенні дослідження автор спиралась також на відповідні праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, як перераховані вище, так і більш повно наведені у списку використаної літератури.

Застосування обраної методології при аналізі ідей українського державотворення у політологічних концепціях В.Липинського, С.Томашівського і В.Кучабського дозволило зробити такі основні висновки і узагальнення, які складають наукову новизну дисертаційного дослідження:

- історичною особливістю українського консерватизму першої половини ХХ ст. є те, що, складаючись під впливом ідей українського державотворення часів ще Галицько-Волинського князівства та Хмельниччини, він остаточно сформувався в конкретно-історичних

умовах боротьби за незалежну українську державність у 1917-1920рр. і має головним своїм змістом розробку шляхів і форм побудови української держави;

- в питанні українського державотворення В.Липинський виступав як теоретик монархізму; найбільш прийнятною для України формою державного правління він вважав спадкову (дідичну), правову ("законом обмеженою і законом обмежувчою") і трудову монархію у традиційній формі гетьманату, що засновується на таких підвалинах як аристократія, класократія, територіальний патріотизм, консерватизм, релігійний етос;

- підвалини монархічної української держави В.Липинський визначає, спираючись на аналіз типів державного будівництва, різниці між націоналізмом "творчим" і "руйнуючим", націями "повневоленними" і "недержавними";

- С.Томашівський вбачав незалежну українську державу у формі клерикальної монархії, яка має ґрунтуватись на таких чинниках як земля (як географічне поняття і як процес її здобування українським народом), нація, становлення якої є результатом взаємодії двох протилежних тенденцій - консолідувчою і роз'єднуючою, і держава як завершення цих процесів;

- основні завдання і цілі українського консерватизму у боротьбі за незалежну державу В.Кучабський вбачав в утвердженні всередині українського громадянства ідей консерватизму, джерелом якого має стати прагнення народу до державної влади на своїй землі через поєднання старої і нової еліти, викриття анархізму українських верхів, узаконення суспільної моралі, боротьбу проти демагогії та фразерства політиків;

- обґрунтовуючи провідну роль у суспільстві аристократії - "людей військового духу і честі", В.Кучабський виводив з цієї

ролі форму мілітарної держави, як найбільш придатну для тогочасної України;

- обґрунтування необхідності впровадження в Україні історично обмежених форм державного правління у формі спадкової монархії (В.Липинський), клерикальної монархії (С.Томашівський), мілітарної держави (В.Кучабський), виокремлення особливої ролі національної еліти у цьому процесі, наголошення на позитивній ролі релігії у державотворенні, критичне ставлення до ліберально-демократичних засад суспільного ладу об'єднують політологічні концепції В.Липинського, С.Томашівського та В.Кучабського як між собою, так і з консерватизмом як течією суспільно-політичної думки.

До новизни дисертаційного дослідження можна віднести також введення у науковий обіг низки праць С.Томашівського та В.Кучабського, які поки що не стали об'єктом спеціального вивчення.

Теоретична та практична значимість дисертації полягає в тому, що зроблений аналіз політологічних концепцій представників українського консерватизму певною мірою заповнює прогалини у дослідженні української політичної думки, сприяє поверненню до вжитку і вивченню в Україні праць вчених консервативного напрямку.

Практична значимість роботи полягає в тому, що зроблений аналіз державотворчих ідей В.Липинського, С.Томашівського, В.Кучабського може бути використаний органами державної влади, в роботі політичних партій, громадських організацій та рухів при обґрунтуванні та проведенні суспільно-політичних перетворень в українській державі, прогнозуванні їх наслідків, щоб уникнути помилок, що мали місце в минулому державотворенні. Матеріали дисертації можуть використовуватись також при розробці і читанні вузівських курсів з соціально-політичних та філософських дисциплін.

Головна мета та завдання дисертаційного дослідження визначили

структуру роботи, яка складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку основної літератури з розроблюваної теми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, аналізується ступінь її розробленості українськими та зарубіжними вченими; визначаються об'єкт, предмет, головна мета та завдання дисертаційного дослідження, окреслюються загальнометодологічні засади роботи, визначаються наукова новизна та практична значимість роботи.

Перший розділ - "Виникнення, засади та основні різновиди консерватизму як суспільно-політичної течії".

Дисертант вважає, що український консерватизм не є якимось винятковим науковим феноменом. Розвиваючись на ґрунті української дійсності, в контексті політичної думки України, він у той же час має багато спільного з консерватизмом як однією з головних ідейно-політичних течій минулого і сучасності. З метою з'ясування як загальних, спільних рис з консерватизмом взагалі, так і особливостей українського консерватизму, його дослідження в дисертації розпочинається із з'ясування сутності, філософських і соціально-політичних засад та основних різновидів консерватизму взагалі.

Консерватизм - це політична філософія і тип політики, які орієнтовані на захист традиційних цінностей суспільного життя і протистоять його радикальним змінам. Як ідейно-політична течія він виник в кінці XVIII ст. і був реакцією феодально-аристократичних кіл на революційні перетворення у тогочасній Європі. Засновником консерватизму є англійський публіцист і філософ Е.Берк (1729-1797). У своїх працях, особливо у "Роздумах про революцію у Франції" (1790р.), він різко засуджував Велику французьку революцію і доводив, що суспільне життя базується на традиціях, зви-

чаях, моральних та матеріальних цінностях, що успадковуються від попередніх поколінь і взаємозв'язані між собою, а майбутнє може бути забезпечене тільки такому суспільству, яке базується на стабільності, рівновазі, поступовому оновленні. Е. Берк вважав, що революції - це злочин, виступав за повільні реформи у суспільстві, відстоював не заміну інститутів державного управління, а їх пристосування до нових умов.

Найбільш відомими прибічниками і послідовниками Е. Берка у Європі були французькі політичні діячі, публіцисти Л. де Бональд (1754-1840), Ж. де Местр (1753-1821), австрійський канцлер К. Меттерніх (1773-1859). Л. де Бональд, захищавши французький монархізм, виступав проти ідеї суспільного договору, розподілу влади та законодавства. Його ідеал - представницька станова монархія з сильною роллю церкви. Революції, демократія, вважав він, це - "бунт проти Бога". Монархія та релігія є двома вуздечками, що стримують людські пристрасті. З подібними поглядами виступив Ж. де Местр, який, зокрема, вважав, що для того, щоб тримати в покорі народ, потрібна жорстка релігія й абсолютизм монаршої влади. К. Меттерніх відстоював і впроваджував у політику принцип легітимізму, згідно якого жодною територією не можна розпоряджатися до тих пір, доки її законний правитель від неї добровільно не відмовиться. Відповідно, монарх не може бути позбавлений влади, якщо він не відмовляється від неї сам.

Таким чином, консерватизм виправдовував абсолютизм, вважаючи, що найбільш придатною формою держави є монархія, монарх стоїть над усіма, вище нього - лише Бог, а тому монарх повинен підпорядковуватися лише природнім і божим законам. Ідеї монархізму, традиціоналізму, еволюціонізму, аристократизму і антидемократизму зайняли чільне місце в доктрині консерватизму.

В сучасній науковій літературі існують різні класифікації консерватизму. Найбільш поширеною є класифікація, при якій виділяються три основних різновиди консервативної ідеології - традиціоналізм (Е.Берк, де Местр, де Бональд), лібертаризм (Ф.Хайєк, Дж.Роулс), неоконсерватизм. Виділяються також такі три основних типи консерватизму: традиціоналістський, реформістський (помірний ліберальний) та екстремістський (радикальний). Український консерватизм першої половини ХХ ст. за своїм змістом є найбільш близьким до традиціоналізму як одного з основних різновидів консерватизму.

Другий розділ - "В.Липинський як теоретик українського монархізму" - присвячений з'ясуванню сутності, вузлових пунктів та основних засад консервативної концепції В.Липинського.

На сьогодні залишається не з'ясованим повною мірою питання про періодизацію творчості В.Липинського. Автор схиляється до точки зору, відповідно з якою існують ранній, демократичний (1908-1919 рр.) і консервативно-монархічний (гетьманський, 1919-1929рр.) періоди творчості вченого. У перший період В.Липинський на перший план висував ідею створення незалежної Української держави, доводячи, що тільки демократія може стати твердою опорою української національної ідеї. Питання про форму державного правління (конституційну монархію чи республіку) було для нього другорядним.

У другий, еміграційний період, аналізуючи сили української демократії в революції і державному будівництві 1917-1920 рр., В.Липинський був глибоко розчарований народницькою елітою, яка розуміла демократію як необмежене народовладдя під проводом рад і отаманів і була нездатною вирішити найскладніші питання державного будівництва - організувати армію, службу безпеки, поліцію, адміністративний апарат та її неспроможністю контролювати і спрямо-

увати в позитивному напрямку народні маси. Тому форму державності для тогочасної України він шукав поза демократією, більшовицькими і фашистськими диктатурами та інтегральним націоналізмом, сподіваючись знайти її в конституційній монархії. На таку еволюцію поглядів В.Липинського значною мірою вплинуло його особисте соціальне (шляхетське) походження, консервативне і генетичне тлумачення ним історичного розвитку, глибока повага до традицій, історичних та суспільних інститутів.

На думку В.Липинського, кожний народ мусить пройти період монархії, відсутність якої на теренах України була причиною неоформлення власної державної організації протягом сторіч. Ідея монархії вчений вважає консолідуючим чинником українського суспільства, тому що, за його твердженням, існують історичні відмінності між народами поневоленими і народами недержавними, націоналізмом творчим і руйнуючим. Поневолена нація завжди є нацією державною, всю свою увагу й енергію вона зосереджує на пошуках союзника, який допоміг би їй позбутися чужоземного поневолення. Як тільки зовнішній чужоземний натиск ослабне, ця нація випростовується і відбудовує свою державу. Недержавна нація головну увагу зосереджує на питаннях внутрішньої політики, бо вона є внутрішньо неготовою до самостійного існування, тому навіть найбільш сприячі зовнішні умови, найкращі союзники і зовнішні орієнтації абсолютно нічого не допоможуть.

Вчений вважає, що "хворобу" недержавності нації посилюють націоналізми, засновані на культурно-ідеологічних відмінностях. Він виділяє два типи націоналізму: націоналізм державотворчий, який сприяє утворенню держави (патріотизм) і націоналізм державоруйнуючий, який знищує та руйнує державне життя. Український націоналізм В.Липинський відносить до державоруйнуючого типу,

зауважуючи, що він повинен прагнути до взаємодії різних сил своїх земляків для створення незалежної української держави, а державницька політична ідея повинна бути спрямована насамперед на переборювання внутрішніх органічних слабостей українства.

Спираючись на проведену диференціацію типів державного будівництва, різницю між націоналізмом "творчим" і "руйнуючим", націями "поневоленими" і "недержавними", В.Липинський обґрунтовує основні підвалини, на яких повинна засновуватись українська монархія. Такими підвалинами є аристократія, класократія, територіальний патріотизм, український консерватизм та релігійний етос.

В дисертації аналізуються ці основні підвалини. Під аристократією В.Липинський розуміє найкращих представників нації, незалежно від їх походження, що стоять на чолі нації, яка під їх керівництвом організована, діє, розвивається. Аристократія як провідна верства характеризується ним у статичному і динамічному плані. У статичному відношенні вона завжди містить у собі такі елементи, які є її невід'ємними складовими в будь-який історичний період. Такими елементами є шляхта і хліборобський клас. Хліборобський клас міцно прив'язаний до своєї землі, живе з рільничої продукції і кровно заінтересований в існуванні власної української держави. Шляхта ж має політичний досвід, що здобувався і теорією, і практикою, і вродженою традицією багатьох поколінь, а тому згідно з спадковим (одідиченим) кодексом честі має до кінця служити державі, створеній на землі, де вона проживає. Хліборобський клас та нащадки українського дворянства – люди військового духу і військової дисципліни – складають найважливішу, консервативну, частину правлячої аристократії. У динамічному відношенні провідна верства завжди повинна поновлюватись, інтегруючись з іншими соціальними групами, які складають монархічну державу.

Ставши сполучною ланкою між "старою" і "новою" Україною, вона внесла б елемент "тяглості" в національне життя.

Процеси формування аристократій є визначальними щодо форм і методів державного правління: демократію з республікою, охлократію з диктатурою, класократію з правовою монархією. На основі порівняння цих процесів відзначається, що демократичний метод властивий республіці як формі державної влади і заснований на відкритій конкуренції за владу, яка точиться між різними групами суспільства. Охлократичний метод характерний для диктатури і заснований на владі окремих суспільно-політичних груп. І лише при класократії, яка складається з провідних представників усіх суспільних класів і верств, держава існує для нації.

В основу концепції класової аристократії (класократії) вчений поклав принцип територіального патріотизму як такий, що найкраще може об'єднати українську націю і відіграє для аристократії значно більшу роль, ніж чинник національний. Територіальний патріотизм, за В.Липинським, - це свідомість своєї території, любов до своєї землі, почуття єдності і співпраці між усіма її постійними мешканцями, незалежно від їх походження, соціальної приналежності, віровизнання, національно-культурної свідомості, вірність та пошана до своєї традиційної влади (монархії).

Кожна нація є соціально-диференційованою і охоплює прогресивні та консервативні елементи. Консервативні - найбільш освічені, генетично найбільш здатні до державної роботи, що несуть в собі стародавню політичну культуру й традиції державного життя-верхні соціальні шари громадянства жили польську чи російську державність. Козацька ж держава виникла завдяки активним елементам, які через Польщу та Литву напливали із Заходу. Асимілюючись з українцями, мали інстинктовий нахил до творення своєї влади і

держави, об'єднуючи навколо себе місцеві українські сили, формуючи поняття України, вони започатковують український консерватизм.

Обов'язковою передумовою успіху в справі побудови незалежної української держави має бути повернення до традиційних консервативних соціальних верств, які до 1917р. стояли на ґрунті російської чи польської політично-державної свідомості. Монархічна форма організації і поповнення старих консервативних сил новими українськими силами є основою відродження українського консерватизму.

Важливою умовою побудови української держави В.Липинський вважає її релігійну єдність. На його думку, тільки релігія спроможна наснажувати громадянство духом самопосвяти та ідеалістичного пориву, що творить моральний клімат, необхідний для державного будівництва. Аналізуючи животворну силу релігії як ідеї, що може примирити українство, спрямувати його до зміцнення держави, він в той же час застерігає проти церкви, пристосованої до політичної кон'юнктури, наголошує, що тільки та церква може дати священний національний прапор боротьби за волю, яка не служить політиці.

У третьому розділі - "Консервативна концепція українського державотворення С.Томашівського" - аналізується політологічна проблематика в теоретичній спадщині відомого галицького історика першої половини ХХ ст. С.Томашівського, його розуміння сутності та завдань творення української державності.

За своїм змістом переважна більшість наукових досліджень вченого у довоєнний період є продовженням народницької концепції М.Грушевського. Однак ідейні розходження з М.Грушевським змушують С.Томашівського критично переглянути свої наукові і політичні позиції, і вже в період еміграції він видає свої фундаментальні історичні праці, які свідчать про остаточний перехід вченого на державницькі позиції.

Концепцію українського державотворення С.Томашівський виводить, спираючись на історичні традиції української монархії ще часів Галицько-Волинського князівства. Основними чинниками, на яких базується концепція вченого, є земля, нація і держава.

Характеризуючи політичне життя української землі, С.Томашівський зазначає, що тільки в географічному розумінні можна говорити про Україну як про індивідуальне незмінне поняття впродовж усієї історії. З іншого боку, українська земля як чинник історії України – це історичний процес здобування українським народом землі. Другим важливим чинником історичного розвитку українського державотворення є процес утворення і формування української нації, в якому поєднані дві протилежні тенденції – консолідуєча і роз'єднуюча. Третім чинником державотворення є перетворення української народності в українську націю і становлення першої української національної держави – Галицько-Волинського князівства, що утворилася після остаточного розпаду Київської держави і об'єднала вже тільки суто українські землі. Підкреслюючи суто український характер Галицько-Волинської держави XIII-XIV ст., вчений вбачає її значення у тому, що вона зберегла Україну від поневолення й асиміляції з боку Польщі. Розірвавши династично- і церковно-політичні зв'язки з Московщиною, Галицько-Волинська держава відкрила можливість слабшим українським племенам формувати власну національну культурну і політичну індивідуальність, доступ західноєвропейської культури на українські землі, дала Західній Україні величезний запас матеріальних й ідеальних сил для утвердження власних і здобуття величезних просторів на Сході на користь української народності. Саме завдяки їй утворюється сучасна національна, політична, культурна і мовна самостійність України серед слов'ян.

В концепції українського державотворення С.Томашівського важливою є ідея про політично-культурну суперечність між Заходом і Сходом. Ця ідея засновується на церковній автономії католициста і православ'я, на яких відповідно побудовані окремі культурні типи - західний (латинський) і східний (візантійський). Політичний вияв цього контрасту спостерігався в національній боротьбі між українською і польською народністю. З одного боку, багатівікова приналежність України до польської держави мала вирішальний вплив на територіальне, етнічне, мовне, культурне та політичне формування української народності, з другого - боротьба з польсько-католицькою асиміляцією пробуджувала і поєднувала культурні спільності зі Сходом. Боротьба цих протилежних течій сприяла формуванню окремого національно-культурного і політичного характеру українців, що поєднував в собі деякі прикмети обох типів в одну органічну цілісність.

На думку вченого, створенню єдиної української держави об'єктивно перешкождала суттєва різниця у психічному і політичному складі національного характеру галичан і наддніпрянців. Наддніпрянці - це люди східноєвропейської культури і свідомості. Галичани ж завжди рівнялись на західноєвропейську - польську і австро-німецьку культуру, пройшли багатівікову асиміляцію й виробили навіть типово західноєвропейські (правда, з українським підходом) релігійні, культурні, побутові традиції.

Важливою засадою, на якій базується державницька концепція С.Томашівського є територіальний патріотизм як один із засобів автономії. Практичною формою втілення патріотизму, з точки зору вченого, повинно стати приєднання польського населення Галичини до спільних з українцями політичних цілей. Це має відбутися шляхом визначення інтересів національно-територіального характеру, а

також політичного виховання українського громадянства в дусі боротьби за невід'ємні права Галицько-Волинської держави.

Важливу причину втрати Україною державності вчений вбачає у відсутності об'єднуючої національної ідеї, зазначаючи, що до того часу, поки українці не стануть справжньою (хоч і бездержавною) нацією, доти необхідно плекати не державний, а національний ідеал. Державність - це лише та форма, в якій національні сили можуть найкраще розвинути. І якщо ця форма є недосяжною, то необхідно спрямувати всі зусилля на формування таких економічних, культурних, соціальних, моральних цінностей, які б дали можливість утворити незалежну державу.

С.Томашівський вважає, що з огляду на традиції українського народу, на можливість подолання внутрішніх розбіжностей між провідниками та станами українського суспільства, державне творення України необхідно починати саме з монархії, бо тільки вона найбільше сприяє утвердженню авторитету і порядку. Шляхи побудови майбутньої української легітимної монархії в західно- і східноукраїнських землях мають бути різними. Однією із основних причин поразки української інтелігенції, яка прагнула у 1917 - 1920 рр. збудувати свою державу, вчений вважав орієнтацію її на республіку і демократію, котрих, на його думку, ніколи не знав український народ. Не маючи традицій державності в Україні, ці ідеї здатні були не об'єднати націю для створення незалежної держави, а тільки роз'єднати її.

Однак С.Томашівський не ототожнює демократію з республікою, а також не проводить чіткого розмежування між монархією і республікою. Він вважає, що коли республіканська форма правління утворюється шляхом еволюції з традиційної для України монархічної форми державного будівництва, то така форма правління може бути

прийнятном для України. Тут важливою є ідея мирної еволюції існуючих форм правління як засобу творення української державності.

Важливе місце у своїй концепції С.Томашівський відводить церкві. Він розглядає історію церкви на Україні у взаємозв'язку з історією вселенської церкви; минуле української церкви за княжої Русі розглядає на тлі відносин між римською та візантійською церквами, тим самим доводячи, що церковна унія - це не якась примха української історії, не відхилення її від первісного нормального напрямку. Тривку форму національної держави дала тільки унія, ідея якої нерозривно пов'язана з напрямом і духом всієї української історії. Отже, церква має відігравати важливу роль у розбудові української держави і впливати на форму державного правління.

В дисертації зазначається, що своїми історичними дослідженнями С.Томашівський дав класичний приклад державницького пояснення історії українського народу. Відстоювання традицій Галицько-Волинської держави, об'єднуюча національна ідея, ідеї територіального патріотизму, важливої ролі греко-католицької церкви та її релігійних і етичних засад складають суть його консервативної концепції державотворення.

У четвертому розділі - "В.Кучабський про основні цілі та завдання українського консерватизму" - аналізуються тлумачення В.Кучабським основних завдань і цілей українського консерватизму у державотворчих процесах на західноукраїнських землях, а також основні ідеї його концепції мілітарної держави.

В дисертації зазначається, що В.Кучабський будує свої політичні висновки на основі дослідження розвитку української державності у 1917-1920рр. Основні причини занепаду Західно-Української Народної Республіки вчений вбачав у відсутності єдиного об'єднавчого проводу, у непродуманості до кінця питань державного

будівництва на західноукраїнських землях, а також в тому, що прагнення зберегти автономію не поширювалось на Наддніпрянські землі.

Вчений надає великого значення питанню територіалізму, який за своїм змістом перегукується з ідеєю територіального патріотизму В.Липинського.

Однією з найважливіших внутрішніх суперечностей гетьманщини, що призвела до занепаду української держави, В.Кучабський вважає "сили української демократії". Вони хоч і були переповнені патріотизмом, проте, на думку вченого, не мали якостей, притаманних лише правлячій верстві, а саме - політичних традицій, політичного досвіду і взагалі політичної культури.

Вважаючи монархію найбільш придатною формою державного правління для України і ґрунтовно вивчаючи українську державність 1917-1920рр., В.Кучабський вважає, що особливу роль у заснуванні монархічної держави у той період була покликана відіграти провідна верства, сформована з "людей військового духу і організації" з огляду на втрату всіма іншими суспільними класами здібностей і можливостей стати на чолі державотворення.

Вчений продовжує ідеї В.Липинського і С.Томашівського про те, що справу утворення української держави може вирішити не етнічне об'єднання українців у межах чужої держави, а формування складу нації в певному місці її скупчення. Необхідною умовою створення реалістичної концепції державності України є державотворча національна ідея, покликана "довести український народ до історичної великості".

Для початку потрібен своєрідний український П'ємонт, який зможе організувати решту України на визвольну боротьбу. Поширення цієї ідеї ґрунтується на двох основних засадах: реальних потребах народу та існуванні провідної аристократичної верстви.

Ця провідна верства повинна мати вождівський сильний характер, військовий хист, аристократизм національного почування, для якого добрими є лише ті шляхи, які скріплюють суспільнотворчі, організаційні здібності населення і які на всю національну боротьбу кладуть відбиток етично високого лицарського подвигу.

В.Кучабський визначає ті кроки, які потрібно здійснити на нелегкому шляху втілення ідеї П'ємонту, роль якого за даних історичних обставин мала здійснити Галичина. Такими кроками є, по-перше, органічна праця, спрямована на поширення ідеї національної індивідуальності серед українців, а по-друге, - всебічна підготовка з найбільш здібних молодих людей майбутнього військового проводу нації. На думку вченого, майбутня державність у Східній Україні може спиратися на дві сили - селянство і соціально-революційну інтелігенцію за умови відродження їхніх державницьких інстинктів, оскільки саме ці сили ще не втратили своєї української сутності.

Як і В.Липинський, В.Кучабський великого значення в державотворенні надає консерватизму - духовно оновленому, здатному зупинити негативні тенденції у побудові української держави шляхом зміцнення позитивної творчої діяльності провідної верстви народу. Таку провідну верству, що зберегла в собі консервативні лицарські властивості, несе відповідальність за державну справу, забезпечує "тяглість державної політики", гарантує стабільність внутрішнього устрою держави, В.Кучабський вбачає у великоземлевласницькій верстві. Згодом він підкреслював, що цією провідною верствою може бути як один суспільний клас, так і представники кількох чи й усіх суспільних класів, що будуть об'єднані вірністю до монарха - виразника єдності.

Тобто, на думку вченого, українська держава може постати за

умови, що серед населення відбулися глибокі внутрішні державо-творчі процеси і за наявності провідної верстви, наділеної названими вище якостями. Виходячи з цього, В. Кучабський формулює основні цілі і завдання українського консерватизму, спрямовані на заснування держави.

Причину того, що розвиток України в минулому закінчувався руїною, вчений вбачав у тому, що провідна верства розуміла своє становище не як суму обов'язків, спрямованих на досягнення цілісності Батьківщини та її народу, а як права на розкішне особисте життя і механічний примус свого народу до підкорення. Цим вона відрізняється від історичної аристократії. Тому серед найголовніших завдань українського консерватизму вчений називає викриття історичного анархізму українських верхів, узаконення суспільної моралі як основи для ліквідації суперечностей, боротьбу проти демагогії і фразерства, зосередження зусиль на підвищенні рівня освіти та вихованні молодого покоління, відродження серед залишків старовинної аристократії духу патріотизму, любові до рідної землі та її народу, повернення до цінностей України.

Виконавши ці завдання, "українські консерватисти" зможуть об'єднати громадян у чіткі політичні табори, здатні координувати свою діяльність, спрямовану на досягнення загального добра, духовно об'єднати життєздатні залишки історичної шляхетської аристократії з новою і з таким оновленим консервативним етосом увійти в національне життя власного народу і спрямувати організацію його духовного та матеріального буття на найвищі досягнення.

У заключній частині дисертації робляться узагальнюючі висновки щодо особливостей українського консерватизму першої половини ХХ ст. Зокрема підкреслюється, що головним особливостям українського консерватизму є обґрунтування різноманітних концепцій

побудови і форм майбутньої української державності. У В.Липинського - це спадкова і правова монархія, у С.Томашівського - клерикальна монархія, у В.Кучабського - мілітарна держава. Вчених - представників консервативного напрямку об'єднувало розуміння національної ідеї як основи буття нації та її боротьби за незалежність, необхідності суверенної української держави. Українські консерватори відводили важливу роль розподілу функцій серед членів суспільства, наголошували на необхідності провідної верстви - аристократії, аналізували шляхи її формування та функції у побудові української держави. Важливою умовою українського державотворення вони вважали релігійну єдність народу.

Основні положення дисертації знайшли своє відображення в таких публікаціях автора:

1. Національна аристократія як носій консервативних традицій у політологічній концепції В.Липинського// Вісник Київського університету. Серія: Філософія. Політологія. Вип.26.-К., 1997).-С.3-11.

2. Взаємозв'язок консерватизму і націоналізму в політичній концепції В.Липинського// Націоналізм: традиція, сучасність, перспективи: Матеріали науково-теоретичної конференції.- 27 квітня 1996 р.- К.- 1997.- С.34-36.

3. В.Липинський як ідеолог українського монархізму// Київський університет імені Тараса Шевченка. Філософський факультет. Дні науки - 96. Тези наукових доповідей.- К., 1996.- С.69.

4. Консерватизм в системі освіти України// Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції.- Ч.1.- Глухів, 1994.- С.68-69.

Слинченко Л.В. Особенности консервативного направления украинской политической мысли первой половины XX столетия.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

В работе определяются основные особенности консервативного направления украинской политической мысли первой половины XX столетия на основе анализа политологических концепций наиболее типичных представителей этого направления В.Липинского, С.Томашевского, В.Кучабского и сравнения этих концепций с наиболее характерными чертами консерватизма как одного из главных идейно-политических течений.

Larisa Slinchenko, Peculiarities of conservative trend of Ukrainian political thought of the first half of the 20th century.

The thesis for a candidate's degree in political science, the speciality No 23.00.01 – theory and history of political science. The Kyiv University named after Taras Shevchenko, Kyiv, 1997.

The main peculiarities of conservative trend of Ukrainian political thought of the first half of the 20th century based upon the analysis of political conceptions of the most typical representatives of this trend Lipinsky U., Tomashivsky S., Kuchabsky U. are defined. These conceptions are compared with the characteristic features of conservatism as one of the the main political trends.

Ключові слова: консерватизм, держава, монархія, нація, аристократія, класократія.

355541

AB 36.885

AB 36.885

Зак #18. Тир. 100 экз.

Тип. ЦЕНТМ. г. Киев.